

ROMÁNIA

Egy belülről is szemlélődő kívülálló: Nicolae Balotă

Alig néhány hónapja jelent meg A világirodalom gyöngyszemei sorozatban, Kőpeczi Béla válogatásában és a román költészet útját bemutató tanulmányával a *Román költők antológiája*, 1951 óta immár a harmadik és „naprakész” gyűjteményként keleti szomszédaink lírájának. Alig öt éve, hogy *A túlélés ironiája* címmel mai román kisregényeket tartalmazó antológiát adott ki az Európa Könyvkiadó. A két kötet között — pontosabban 1976-tól 1980-ig, a Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesületének bibliográfiai összesítése szerint — mintegy 30 olyan, román nyelvről magyarra fordított könyvet vásárolhatott meg a magyarországi olvasó, amely a mi kiadói műhelyeink, elsősorban az Európa „gyermeké”. Ugyanebben az időszakban közel 40, Romániában fordított-kiadott könyvet is árusítottak könyvesboltjainkban. És nyugodtan állíthatjuk: tiszteletet kivívóan nagy a román nyelven megnyilatkozó kultúra magyar bibliográfiája. *A román irodalom magyar bibliográfiája*, Domokos Sámuelnek eddig megjelent két kötetnyi munkája 1831-től 1970-ig térképezte fel ezt a hatalmas, románból magyarra fordított, és a román irodalomról magyarul írott anyagot. Ha ideírjuk: mindkét kötet romániai kiadónál jelent meg — az együttműködés konkrét tényeként emlegethetjük Domokos professzornak a magyar—román irodalomtörténeti kapcsolatok terén egyedülálló vállalkozását.

Az „átlagolvasó” persze nem sok hasznát láthatja ennek a két vaskos kötetnek; Pálffy Endre könyvét, *A román irodalom történetét* azonban bármikor fellapozhatja. Igaz ugyan, hogy az 1961-es kiadású kötetben nem olvashat az utóbbi két évtized irodalmi eseményeiről, feltűnt vagy újrafelfedezett jelességeiről, és a mai irodalomtörténeti koncepciók fényében néhol a közölt tényanyag is korrekcióra szorulna, de mindenképpen értéke — fogalmazhatunk szerényebben is: előnye —, hogy van. Létezik. Ha némi (jogos, időbeli) eltolódással is, a magyar olvasónak lehet összképe a román irodalom századairól.

És még mindig a „hazai terep”: *A magyar irodalom története 1945—1975* IV. kötetében — *A határon túli magyar irodalom* — a környező országokban és a tőlünk Nyugatra eső világban élő magyarok irodalma(i) között ott találjuk Kántor Lajos és Láng Gusztáv rövid, másfél-száz oldalas összefoglalását *A romániai magyar irodalomról*. Ha a két ország, két kultúra között ívelő-épülő HÍD-hasonlatra gondolunk: ez az a fejezet, amelynek nem csak önmagában való értéke, de szerepe is van; a híd középső pillérének szerepét tölti be, amelyen át a román irodalomkedvelő, az egész világra „nyitott” olvasó eljuthat a magyar irodalomhoz.

A „Kántor—Láng” eredetileg a hetvenes évek legelején jelent meg, a Kriterion gondozásában (*Romániai magyar irodalom 1944—1970*), a nálunk kiadottnál részletesebb, elemzőbb formában. Románra fordításának tervéről már 1981-ben olvashatunk a bukaresti A Hét hasábjain, Beke György Kántor Lajossal készített interjújában; ugyanitt említette Kántor, hogy készül a romániai magyar irodalom két háború közötti és mai íróinak-költőinek munkáiból válogató román nyelvű antológia is. És ugyancsak A Hétből tudjuk, hogy tán már nyomdában is van egy olyan romániai magyar irodalomtörténet is, amelyet Gavril Scridon, a kolozs-

vári Babeş-Bolyai Tudományegyetem tanszékvezető tanára írt, s aki jelenleg az ELTE vendégprofesszoraként Budapesten tanítja a román irodalmat.

Míndez csak vázlatos áttekintése azoknak a műveknek, amelyekre a magyar—román irodalmi kapcsolatok hídja biztonsággal támaszkodhatna. Egyetlen, nemrég a helyére beemelt pillér hiányzik belőle: a Nicolae Balotă-é. Román nyelvű kötetét — *Scritori maghiari din România 1920—1980* (Romániai magyar írók 1920—1980) — 1981-ben adta ki a Kriterion. (Igaz, a bukaresti Editura Stiințifică, vagyis a Tudományos Könyvkiadó külföldi irodalmakat bemutató irodalomtörténet- vagy akár irodalmi lexikon-sorozatának tagjaként tán könnyebben integrálódhatna a román kulturális tudatba, ám az is nyilvánvaló, hogy határon belülsége és műfaja is eltávolítja tőle. S ha mégis emlegetjük ezt a sorozatot, azért tesszük, mert nem tartjuk lehetetlennek, hogy ne várjunk, míg román filológusok „beletanulnak” irodalmunkba és megírják történetét vagy legalább szócikkyszerű összefoglalását, hanem magunk ajánljuk fel — úgy, ahogyan azt már a franciáknak megtettük — saját, feltétlenül komparatista koncepciót is érvényesítő irodalmi önértékelésünket.)

Nicolae Balotă nevét már ismerheti a magyar olvasó: 1979-ben *Abszurd irodalom* címmel a Gondolat jelentette meg munkásságának tán legkiemelkedőbb darabját, Zirkuli Péter fordításában. A szubjektív — magyar érdekeket szem előtt tartó — értékitélet mégis arra kényszerít, hogy a *Romániai magyar írók 1920—1980*-at nevezzük számunkra fontosabb, hasznosabb vállalkozásának.

Balotă a kezdeteiig nyúl vissza a romániai magyar irodalomnak. Kötete összeállításának szándéka felől közelítve, legszívesebben a román olvasónak előszóként átnyújtott vallomását másolnánk ide, teljes terjedelmében. Arról ír ebben a kolozsvári születésű (1925) irodalomkritikus, hogy jóllehet magyar filológiai stúdiumokat sohasem folytatott, zsenge gyermekkora óta beszéli nyelvünket, sokat olvasott magyarul. Konkrét tapasztalás és beleérzés útján szerzett magyar irodalmi ismereteinek rendszerezését először csak magánjellegű szükségként élte meg, majd — irodalomkritikusként — vállalt feladatának tekintette. Arról beszél, hogy kulturális sajátosságokon, hagyományokon túl a román nép és a romániai magyarság közös történelmi és kulturális meghatározottsága is tény, és ennek tudatában tartja nyilvánvalónak, hogy a sajátosságok, a hagyományok, a különbségek nem akadályozhatják a két irodalom közötti érintkezést, amelynek — mint minden érintkezésnek — egymás kölcsönös megismerése a feltétele és alapja. Vallomásos sorokat olvashatunk arról is, hogy számára merőben új, kettős természetű tapasztalás a romániai magyar írók művei fölötti meditáció; olyan, amilyent anyanyelvének irodalma, de más irodalmak tanulmányozása közben sem élhetett át: más ugyan a nyelv, de ugyanaz, számára is otthonos, hazai a tér, amelyben él, fejlődik a Romániában élő magyarság kultúrája, irodalma. Innen a sajátos, egyidőben külső és belső megközelítése a romániai magyar íróknak, akiket Balotă ismertet kötetében. Többször is leírja a szerző ebben a bevezetőben: „a romániai magyar irodalom nem lehet idegen számunkra”. És hivatkozik arra a Ion Chinezura, aki 1930-ban elsőként foglalta össze román nyelven az akkor alig egy évtizedes külön létre jogosult erdélyi magyar irodalom történetét (*Aspecte din literatura maghiară ardeleană*). Chinezu doktori értekezését, egész munkásságát, de főleg az erdélyi magyar irodalommal szemben tanúsított nyitottságát követendő példaként állítja önmaga elé Balotă, ezt a nyitottságot jelöli meg alapvető követelményként a megismerésben. Az idegennek tartott értékek szándékos és lenéző figyelmen kívül hagyásának veszélyére is fölhívja a figyelmet, s úgy hivatkozik a fordítás, a kritikai kommentárok szükségességére, mint eme veszély elkerülésének lehetséges módozataira.

A műfaj oldaláról közelítve a kötethez, újólaj Balotă előszavát érdemes felidézni: nem irodalomtörténetet szándékozott írni, hanem művek értelmezését, írói arcélek megrajzolását tűzte ki célul maga elé. Így aztán születési évük alapján állította kronológiai sorrendbe a romániai magyar írók „galériáját”; a legszükségesebbnek tartott, tájékoztató jellegű irodalomtörténeti vonatkozásokat, az irodalmi irányzatokat csak röviden vázolta, s végül a magyar és a román irodalom, művészet találkozási pontjainak feltáróiról írott esszéit illesztette be a

körképbe — mindezt anélkül, hogy teljességre törekedett volna. Fontos, már nem élő és kortárs romániai magyar írók maradtak ki a kötetből s kihagyásuk — mondja Balotá — csakis területi szempontokkal magyarázható. A szerző eltökélt szándéka folytatni, bővíteni a portrészorozatot, hiszen csakis az egész igazolhatja majd a részeket; s emellett — Manole mester és Kőműves Kelemen példáját követve — szükségét érzi a „beszélő hidaknak”, egyazon földön élő testvérek, románok és magyarok között.

Maguk az írások azt nyújtják, amit az előszó ígér. Mindenekelőtt nyitottságot. A 41 esszéisztikus — rövidebb, a zsrnálkritikához, néha pedig hosszabb, az összegző tanulmányhoz közelítő — íróportré megrajzolásában ezt tarthatjuk Balotá legrokonszenvesebb tudósi vonásának. Lépten-nyomon találkozhatunk azon adottságával, hogy írók és műveik ismeretében úgy formálja, véglegesíti saját véleményét, hogy mintegy az olvasó szeme előtt szembesíti saját értékítéletét magyar kritikusok, irodalomtörténészek (soruk hosszú, Bóka Lászlótól Balogh Edgáron át Pomogáts Béláig terjed) különböző korokból származó megállapításaival, amelyeket — ez is érezhető — ugyancsak gondosan tanulmányozott. De nem vitázik hevesen, még ellenvéleménye is esszéisztikus szelidséggel válik szerves részévé saját olvasatainak. Lényegesen több „magánvéleményt” közöl olvasójával a lezárt életműű írók, költők esetében, a kortársi portrék körvonalazásakor pedig ritkábban hivatkozik magyar kritikuskollégáinak meglátásaira — és ez többek között arra is utal tán, hogy Kós Károly, Kuncz Aladár, Karácsony Benő, Berde Mária, Tabéry Géza, Ligeti Ernő, Szenczei László munkásságát könnyebb belülről látnia; belülről és az övét megelőző kritikái észrevételekre — néha akár azoknál — érzékenyebben, mert mű és kritikája is történelmi és irodalomtörténeti perspektívába került már.

Balotá nyitottságaként méltányolható az is, hogy jóllehet Áprily Lajos vagy Szenczei László sem romániai magyar íróként fejezte be életét és munkásságát, Erdélyből való elköltözésük miatt nem mondott le róluk saját írógalériájának összeállításakor. Nyitottság munkál szerzőnkben akkor is, amikor összehasonlító irodalomtörténeti szempontok vállalása nélkül ugyan, de egy-egy író, költő általa lényeginek tartott jellemzőjét a román irodalom jeles művelőinek hasonló vonásaival hozza párhuzamba. Rövidek ezek az utalások, de mi sem lehet hasznosabb, mint biztonságos, jól ismert területek felé terelni, az anyanyelvi kultúrába, irodalomba fogództatni a román olvasó képzeletét: Kós Károly emberi eszményképét és mivoltát — a sokoldalúságot — Tudor Arghezi rokon megnyilvánulásaival alátámasztani, Áprily líráját Al. Philippide hasonlónak érzett elégikus költészetéhez közelíteni, vagy felhívni a figyelmet a paraszti tömegeket a Rebreanuéhoz hasonló pszichológiai érzékenységgel mozgató Tabéryra.

A belülről látás nagy előnye tán az is, hogy Balotá felismerte, világosan látja: a romániai magyar irodalom hatvan éve a szokásosnál tágabb keretek között értelmezendő, műfajilag szükségszerűen nyitottabb. Így Gaál Gábort egyenesen csak hatásában, az irodalmi életre gyakorolt befolyásában tartja jelentékenynek — ilyen értelemben is ismerteti —, mégis neki szenteli a kötet egyik legnagyobb lélegzetű tanulmányát. Csehi Gyulát, Balogh Edgárt sem szépírói, hanem teoretikusi minőségükben tartotta érdemesnek beemelni saját galériájába, Benkő Samu munkásságában a kulturális örökség gondos kutatójának írásbeliségét érzékelteti — joggal — szépírói szintűnek.

A hat évtizednyi romániai magyar irodalom egymást követő nemzedékei közül csak a legfiatalabb nem kapott egyelőre helyet Balotá körképében. Kötetének 560 oldalára így is tekintélyes információanyagot sűrített, és csak a „részeket igazoló egész” megszületése után tarthatjuk majd jogosnak a mérlegelést: kívülről, a román olvasó szemével nézve is reális, valóságot visszatükröző-e a teljes körkép. (Egy-egy rövid, alig néhány oldalas portré olvasása után mindenesetre felmerülhet a magyar olvasóban egyik-másik kérdés: „kívülről” befelé tekintve valóban érdemel-e hosszabb, alaposabb ismertetést a Balotá által bemutatott író.) A zárójeles gondolat folytatásaként kívánkozik ide a román irodalomkritikus tisztességének, szakmai elfogulatlanságának dicsérete: galériájában nemcsak a legjobbak avagy a manapság egyértel-

műen „pozitívan” értékelhető kaptak helyet; viszont mindük esetében elfogulatlanul ugyanaz a balotái mérce.

Ha alig kéttucatnyi oldalon is, de vázolja Balotá az Erdélyi Helikon, a Korunk jelentőségét, bemutatja — egy Chinezu-megállapítást idézve: Erdély erkölcsi portréjaként — a transzilvánizmust, és ismerteti a romániai magyar irodalom létének első évtizedeiben jelentkező avantgarde mozgalmakat, mintegy bizonyosságául a felismerésnek: ennek az irodalomnak az első huszonöt évét, amelyet a második világháborús események zárnak le történetiségükben, feltétlenül ismernie kell a román olvasónak ahhoz, hogy a szükségszerűen bekövetkező folytatást, az újabb három és fél évtizedet is megérthesse, saját irodalmával összevethesse.

Beleért ebbe a hatodfélszáz oldalba újabb tíz írás, azoknak az írástudóknak a portréja, akik egytől egyig kiemelkedő képviselői a magyar és a román irodalom, kultúra közötti kapcsolatteremtésnek. Ott van közöttük a budapesti Domokos Sámuel, Gáldi László, Bartók, a történész Árvay László és Jakó Zsigmond, ott Dávid Gyula, a magyar—román irodalmi kapcsolatok legjelesebb romániai magyar kutatója, a Bukarestben élő Kovács János, a kortárs román írók magyar nyelvű méltatója; elismeréssel mutatja be Balotá az együttélés lelkendező-összinte publicistáját, Mikó Ervint, és a romániai magyar irodalom Szilágyságtól Moldváig, végektől végeig száguldó riportert — a szerző szavával élve a „hidembert” — Beke Györgyöt. És nem felejt ki Mandics Györgyöt sem, aki úgy (romániai) magyar, matematikus és irodalmár, hogy a román kultúra kiemelkedő egyéniségének, a matematikus-költő Ion Barbunak nem csak verseit fordította, hanem román szemszögből is egyedülálló tanulmányban gondolta újra életművét. És van e hidépítők között egy román anyanyelvű is, akiről érzésünk szerint „tiszteletbeli magyarként” beszél román olvasóinak Nicolae Balotá: az erdélyi magyar irodalom első román anyanyelvű méltatójáról, Ion Chinezuról, akinek nyomdokain most, fél évszázad után ő maga is elindult ezzel az esszé- vagyis kísérletkötettel.

Sok — kettőjükhöz hasonló — tiszteletbeli magyarra lenne szükségünk, ezt kár lenne letagadni. Az a híd, amelyről kötetének előszavában Balotá is ír, s amelyről oly gyakran kell szó essék manapság, ha külön-külön elvégzett munka eredményeként is, de közös célt követő Manole mesterek és Kőműves Kelemenek akaratából épülhet föl végérvényesen. És ha áll a híd, járni, közlekedni kell rajta, mindkét irányba — erre valók a hidak. Ezért kívánhatjuk önmagunknak is, de elsősorban Nicolae Balotának: vele közös célunk és akarásunk érdekében minél több román olvasója legyen a nevével fémjelzett esszékötetnek, a HÍD eddigelé legfontosabb romániai román pillérének.

GELLÉRT GYÖNGYI